

ØKONOMISK-STATISTISK LABORATORIUM
VED KØBENHAVNS UNIVERSITET
1892—1942

Af ADOLPH JENSEN og H. C. NYBØLLE¹⁾

I.

NAAR jeg efterkommer Opfordringen til at give nogle Meddelelser om det statsvidenskabelige Studium paa den Tid, da Universitetets statistiske Laboratorium blev oprettet, og om Laboratoriets Virksomhed i den første Tid, er det med det Forbehold, der naturligt følger af, at jeg ikke har haft stort andet at støtte mig til end Hukommelsen, en Støtte, som kan være skrøbelig nok, naar det gælder at skildre, hvad der skete saa langt tilbage i Tiden som for halvtredsindstyve Aar siden. Forbeholdet gælder dog ikke saa meget det, jeg nævner, selv om det lange Perspektiv maaske kan have afstedkommet en og anden mindre betydende Tegnefejl. Men jeg tænker mere paa det, der ikke er kommet med i Billedet, fordi det er undsluppet Erindringen. Med andre Ord: jeg frygter, at min Beretning i nogen Grad er præget af det Tilfældiges Ufuldkommenhed. Imidlertid har man sagt mig, at jeg er den eneste, der er gammel nok til at kunne fortælle noget originalt om hin fjerne Tid, — og saa maa man tage det saadan, som jeg formaar at give det.

*

Den Reform af det statsvidenskabelige Studium, der gennemførtes i 1892, var fremgaaet af Erkendelsen af, at det var med Rette, naar den til dette Studium knyttede Eksamen ikke stod videre højt i det almindelige Omdømme. Spottende betegnedes den statsvidenskabelige Eksamen som »den kongelig privilegerede Godsejereksamen«. De Studerendes Antal var lille, og færre var

¹⁾ Ved en Sammenkomst paa Økonomisk-statistisk Laboratorium paa Halvtredsdaarsdagen for Laboratoriets Oprettelse, den 1. September 1942, holdtes ovenstaaende to Foredrag.

ØKONOMISK-STATISTISK LABORATORIUM
VED KØBENHAVNS UNIVERSITET
1892—1942

Af ADOLPH JENSEN og H. C. NYBØLLE¹⁾

I.

N AAR jeg efterkommer Opfordringen til at give nogle Meddelelser om det statsvidenskabelige Studium paa den Tid, da Universitetets statistiske Laboratorium blev oprettet, og om Laboratoriets Virksomhed i den første Tid, er det med det Forbehold, der naturligt følger af, at jeg ikke har haft stort andet at støtte mig til end Hukommelsen, en Støtte, som kan være skrøbelig nok, naar det gælder at skildre, hvad der skete saa langt tilbage i Tiden som for halvtredsindstyve Aar siden. Forbeholdet gælder dog ikke saa meget det, jeg nævner, selv om det lange Perspektiv maaske kan have afstedkommet en og anden mindre betydende Tegnefejl. Men jeg tænker mere paa det, der ikke er kommet med i Billedet, fordi det er undsluppet Erindringen. Med andre Ord: jeg frygter, at min Beretning i nogen Grad er præget af det Tilfældiges Ufuldkommenhed. Imidlertid har man sagt mig, at jeg er den eneste, der er gammel nok til at kunne fortælle noget originalt om hin fjerne Tid, — og saa maa man tage det saadan, som jeg formaar at give det.

*

Den Reform af det statsvidenskabelige Studium, der gennemførtes i 1892, var fremgaaet af Erkendelsen af, at det var med Rette, naar den til dette Studium knyttede Eksamen ikke stod videre højt i det almindelige Omdømme. Spottende betegnedes den statsvidenskabelige Eksamen som »den kongelig privilegerede Godsejereksamen«. De Studerendes Antal var lille, og færre var

¹⁾ Ved en Sammenkomst paa Økonomisk-statistisk Laboratorium paa Halvtredsdaarsdagen for Laboratoriets Oprettelse, den 1. September 1942, holdtes ovenstaaende to Foredrag.

de, der fuldendte Studiet, saaledes som det vittigt illustreredes ved følgende fingerede Meddelelse fra Universitetskontoret:

Statsvidenskabelig Eksamen. Første Dag. Een Kandidat rejiceredes og een Kandidat forlod Eksamen. Hermed endte Eksamen.

Lad mig straks sige, at den statsvidenskabelige Eksamens ringe Anseelse i hin Tid ikke havde sin Grund i, at den Undervisning, der ydedes af de daværende Universitetslærere, var utilfredsstillende; den var saa god, som den efter Forholdene kunde være, og for en enkelt Professors Vedkommende var den fremragende. Skavanken laa dels i Studieordningen, som var forældet, dels i Eksamenskravene, som, set med Nutidens Øjne, var yderst beskedne; siden Eksamens Oprettelse i 1848 var der ikke sket større Forandringer i de Grundlinjer, som dengang blev optrukne. Ogsaa Undervisningens Form var i det væsentlige den nedarvede. Bortset fra Professorerne Wm. Scharlings og Falbe-Hansens Haandbog »Danmarks Statistik«, et Monstrum paa 6 tykke Bind, der tjente som Grundlag for Undervisningen i beskrivende Statistik, fandtes der i de økonomiske Fag kun en enkelt trykt Bog, beregnet for Universitetsstudiet; det var en lille Afhandling af Scharling »Indledning til Studiet af Nationaløkonomi«; men dette Skrift, der var udsolgt i Boghandelen og som med hellig Gysen omtaltes som »Scharlings lille Gule«, kostede det lige saa megen Møje at faa til Laans, som det kostede at tilegne sig dets lapidariske Indhold. De store Lærebøger, Kaysers »Om Arbejdets Ordning« (fra Halvtredserne) og N. C. Frederiksens »Den politiske Økonomis Udvikling« og »Den politiske Økonomis Begreber« (fra første Halvdel af Halvfjerdsernerne) betragtedes med Rette som forældede.

Kundskabsmeddelelsen skete derfor i stort Omfang ved Diktatforelæsninger. Om denne Form er der sagt mange onde Ord, og med Rette, men jeg gjorde dog den Erfaring, at Diktatforelæsningen, ved Siden af sine Ulemper, ogsaa kan have visse gode praktiske Sider. Jeg arbejdede paa den Maade, at jeg renskrev mine Optegnelser fra Forelæsningstimerne, saa vidt muligt samme Dag, og herunder »forbedrede« jeg undertiden det dikterede ved en let Omordning af Stoffet og Tilføjelse af kritiske eller udfyldende Bemærkninger. Denne Gennemarbejden havde en stor praktisk Fordel; Tabet af Tid ved Optagelse af Diktatet opvejedes i nogen Grad derved, at der kun behøvedes en hastig Gennemlæsning for at sikre en Tilegnelse langt fuldstændigere, end der opnaas ved Benyttelse af en trykt Bog.

De af de Studerende, der ikke havde tilstrækkelig Tid eller Energi til at følge Forelæsningerne, maatte hjælpe sig med at laane Kollegiehæfter af Kammerater. At dette ikke var nogen god Maade at »studere« paa, erfarede jeg selv. Jeg mente ikke at kunne afse Tid til at høre Forelæsningerne over politisk Historie; saa gik jeg op til Eksamen hos Professor Edv. Holm paa et Forelæsningsreferat, optaget af min Farfar, som dengang var Pastor emeritus og en af Holms mest trofaste Tilhørere. Da politisk Historie var et lille Bifag, tog jeg først fat paa det ganske kort før Eksamen, og der mødte mig da den ubehagelige Overraskelse, at jeg kun med største Besvær kunde stave mig igennem den gamle Mands rystende gotiske Skrift. Det gik, men det kunde let være gaaet galt.

Naturligvis medførte Diktatformen en stærk kvantitativ Begrænsning af det Pensum, man blev prøvet i ved Eksamen. Læsning af fremmed Litteratur krævedes ikke, og det var absolut ikke velset blandt Kammeraterne, naar undtagelsesvis en og anden overfor Professorerne vigtede sig med at antyde, at han havde beskæftiget sig med saadanne Udenomsstudier. Selv fik jeg koldt Vand i Blodet, da jeg engang overfor Professor Falbe-Hansen udtalte, at jeg havde haft stor Tilfredsstillelse af at læse Schäffles »Bau und Leben des sozialen Körpers«. Hertil svarede Falbe-Hansen: »Ja saa, jeg synes, at i den Bog staar der ikke andet, end at Samfundet er en Organisme, og det vidste jeg i Forvejen«.

Ved Siden af Forelæsningerne blev der selvfølgelig holdt baade Eksaminatorier og skriftlige Øvelser, og om begge disse Undervisningsformer gælder det, at det for de Studerende, der benyttede dem, var en stor Fordel, at Deltagerne var saa faa. De tre Lærere i de nationaløkonomiske og statistiske Fag, Professorerne Wm. Scharling, Falbe-Hansen og Harald Westergaard, ydede beredvilligt Vejledning til enhver, som ønskede det, men det var ikke mange. Hovedparten af de Studerende lod sig nøje med at faa det ordinære Pensum terpet igennem hos en Manuduktør, som, da han bestred Hvervet som Protokolfører ved Eksamen, var fortrolig baade med Arten af de Spørgsmaal, der hyppigst forekom ved det grønne Bord, og med den af Eksaminatorerne benyttede Form. Jeg selv havde ikke Raad til at benytte Manuduktør — heldigvis; da jeg senere som ung Kandidat tjente til Livets Ophold ved at manucere, forstod jeg, at den rent skolemæssige Læsen til Eksamen, ved Siden af dens praktiske Fortrin, rummer en Fare for Forringelse af det aandelige Udbytte, Studieaarene skulde give; ja

jeg tror ikke, det er for meget sagt, at den Udvikling af Personligheden, som ved Siden af Kundskabstilegnelsen skulde være Studentertidens bedste Frugt, let hæmmes, naar den unge Minerva-søn føler, at han ikke er ene om Ansvaret. Men jeg indrømmer naturligvis, at alt her afhænger af den Maade, hvorpaa Manuduktøren opfatter sin Opgave og evner at løse den.

Blandt Eksaminatorierne i min Studietid indtog »Midnatsforestillingerne paa Lampevejen« en Særstilling. Professor Falbe-Hansen kunde ikke lide Katedret; hans Forelæsningsrækker var korte; det hed sig, at han engang for sit Vedkommende sluttede Efteraarssemestret Mortens Aften den 10. November ved ganske uformodet at forlade Auditoriet med de venlige Ord: »Ja saa vil jeg ønske de Herrer en glædelig Jul!« Til Gengæld ydede Falbe-Hansen noget overordentligt ved sine Eksaminatorier — eller vel rettere Kollokvier. De holdtes ved Aftentide i Professorens Hjem langt ude paa Frederiksberg; Gaden hed dengang Lampevej, et Navn der senere maatte ombyttes med et andet, fordi et dér begaaet Mord havde givet det en altfor uhyggelig Klang. I de Tider var der imidlertid hyggeligt nok i Professorens Stue, hvor der mellem Lærer og Elever førtes Samtaler af stor Værdi for de sidste. Falbe-Hansen var en genial Lærer, ikke ved Anvendelse af en bevidst tilstræbt Metode, men ved hans Aands Klarhed og hans vidunderlige Evne til at sige en Ting saadan, at den baade blev grebet og fastholdt af Tilhørerne. Dertil var Falbe-Hansen saa herligt usnobbet overfor sin Videnskab. Denne Egenskab kunde undertiden give sig helt pudsige Udslag. En Aften havde Falbe-Hansen gennemgaaet de forskellige Teorier om Værdidannelsen; da vi var kommen ud paa Gaden, var der én i det lille Selskab der gjorde opmærksom paa, at vi ikke havde faaet ordentlig Rede paa, hvad der bestemmer Kursen paa Børspapirer. Vi gik da tilbage for at spørge, og fik det overraskende Svar: »Ja det er Stemningen blandt Veksellererne«.

Set med Nutidsøjne forekommer Falbe-Hansens Undervisning mærkeligt elementær; han havde sin Styrke i det propædeutiske, hvilket maaske hænger sammen med hans Grundsyn paa Problemerne. Oprindelig nærmest Manchester-Mand, sluttede han sig i sin Professortid til Stuart Mills Epigoner, hvor han blev staaende; til Marshall naaede han aldrig, og Grænseværdilæren afviste han vel nærmest med et »*graeca, non leguntur*«. Medens Falbe-Hansen i Lærdom stod tilbage baade for sin ældre Kollega Wm. Scharling og for den yngre Harald Westergaard, var det dog væsentligst

Falbe-Hansens Fortjeneste, naar de statsvidenskabelige Studerende fik »Kompasset rettet« og vandt de vigtigste Forudsætninger for at kunne finde sig til Rette i økonomiske Tankebaner.

En saadan personlig Kontakt mellem Lærer og Elever, som skabtes ved Falbe-Hansens »Midnatsforestillinger«, var ikke tænkelig i Forholdet til Scharling; dertil var han, trods sit varme Hjerte og store personlige Elskværdighed, for kølig i sin Form. Ligesom Falbe-Hansen hørte Scharling oprindeligt til den nationaløkonomiske Klassicismes Tilhængere, og meget af dennes Grundsyn bevarede han bestandig. Men ortodoks Liberalist var han langtfra; hans ihærdige Syslen med statistiske og historiske Undersøgelser bragte ham bort fra den abstrakte Metode; ved myreflittigt at følge med i alt, hvad der voksede frem indenfor hans Videnskab, undgik han megen Eensidighed. Imidlertid manglede Scharlings Forelæsninger, hvis Indhold var et ærligt og samvittighedsfuldt, med største Omhu udført Kompilationsarbejde, i mærkelig Grad Evnen til at fænge; det var knastør Kost, og Foredragets Form var alt andet end fængslende. Dertil kom, at Scharlings Eksamination var en knirkende, pedantisk Lektiehøring, hvor det kunde forekomme, at Professoren stoppede en altfor veltalende Eksaminand med et »Nej, det kommer ikke endnu!« Da jeg senere i Livet kom i nærmere personligt Forhold til Scharling, opdagede jeg med Undren, at hans Væsen havde ganske andre Sider end dem, han aabenbarede paa Universitetet. I selskabeligt Samvær rystede han Studerekammerstøvet af sig og udfoldede sig som en fin og kræsen Kender af Livets lyse Sider og Skønhedsværdier. Han kunde med rent ud studentikost Humør dreje Pointen i en god Historie. Scharling har sikkert, om end med fuldkommen ydre embedsmæssig Alvor, nydt Komikken i en Oplevelse ved Eksamensbordet, som er blevet mig fortalt omtrent saaledes. Emnet var de franske Assignater og Professoren spørger: »Hvor mange blev der udstedt?« Eksaminanden, som ikke anede, hvad Assignaterne var for noget, prøver sig frem med et usikkert: »Omtrent tyve«. »Nej, der var flere«. »Ja, der var halvtreds«. Da han faar at vide, at der var endnu flere, forhøjer han flot sit Bud til hundrede. Da Professoren saa oplyser, at det rigtige Tal var 45.578 Mill., udbryder Eksaminanden: »Tænk, det var svært mange«, bukker og forsvinder.

For de fleste i det Hold Studenter, der havde deres Gang paa Universitetet samtidig med mig, kom Harald Westergaards Undervisning vistnok til at staa i anden Linje. Westergaard var den af

de tre Lærere i de statsvidenskabelige Fag, der fjernede sig mest fra den klassiske Nationaløkonomi, som han angreb ret kraftigt i et Indbydelsesskrift til en Universitetsfest. I min Studietid var Westergaard jo en ret ung Mand, hvem Interessen for det, man dengang kaldte »Arbejderspørgsmaalet« og for den sociale Udviklings Historie, ledede ind paa Veje, der her i Danmark var helt nye. Hans Opfattelse af de økonomiske Problemer var tidligt paa-virket af tyske og engelske Forfattere, særlig Jevons, og Westergaard havde Fortjenesten af at tilføre Studiet haardt tiltrængt frisk Luft ved at docere den østrigske Skoles Teorier og Metoder. Men man regnede i Almindelighed med, at Westergaard ikke vilde komme til at eksaminere i Nationaløkonomi ved Eksamen, saa at det nærmest blev en Smags Sag, om man vilde tillade sig den Luksus at følge hans Forelæsninger i dette Fag. Jeg mindes, at Sigurd Berg, den senere Indenrigsminister, en Dag efter en Forelæsning, hvor Westergaard som Billede havde benyttet en Brænde-huggers Arbejde, udbrød: »De Par Stykker Brænde kan jeg vist godt undvære« — og saa udeblev han fra de følgende Timer.

Westergaards Hovedfag var jo den teoretiske Statistik. Han havde netop dengang udgivet sin Lærebog i dette Fag, paa en vis Maade den første i sin Art og dengang den eneste i dansk Litteratur, og nu holdt han Eksaminatorier. Trods sin store Lærdom og sjældne Skarpsindighed, var Westergaard imidlertid ikke nogen ideel Lærer; han manglede hvad Falbe-Hansen besad i Overflod, Evnen til at skrue sig selv ned paa Tilhørernes intellektuelle Niveau. Følgen var, at de fleste Studerende ikke følte sig sikre i Sadlen, før de havde faaet i hvert Fald de Partier, der ansaas for at være Eksamensstof, banket ind i Hovedet af en dreven Manu-duktør. Men vi, der var Westergaards Elever for halvhundrede Aar siden, kunde naturligvis ikke dengang se, at han var banebrydende som Statistiker. Hans Gerning som Videnskabsmand og Universitetslærer kan kun vurderes ved Betragtning paa langt Sigt. Hvis dansk Statistik i Dag gennemgaaende gøres forsvarligt — hvad jeg mener er Tilfældet — kan man roligt tillægge Westergaard en væsentlig Del af Æren. Og langt ud over vort Lands Grænser virkede Westergaards Gerning som en Surdejg. Lidet anede jeg, da jeg for mere end et halvt Sekel siden møjsommeligt pløjede mig igennem første Udgave af »Statistikens Teori«, at jeg, hvorsomhelst jeg siden kom hen i Verden og præsenterede mig som dansk Statistiker, skulde mødes med Udraabet: »Ah, en Elev af Harald Westergaard!«

Professor Westergaard holdt ikke »Midnatsforestillinger« som Falbe-Hansen, men dermed skal ikke være sagt, at han lukkede sig inde i sit Studerekammer og lod sine Elever staa udenfor. Tværtimod var han altid rede til at hjælpe, naar man kom til ham for at søge Vejledning. Og saa strøg han Professorhammen af sig og blev alene Menneske. Saa mærkede man, at det kølige og forretningsmæssige, det tørre og upersonlige, der i mange Menneskers Forestilling er over Nationaløkonomi og Statistik, hos Westergaard som Forsker og Lærer var underlagt Varme og Menneskelighed. En af mine Kammerater fra Studietiden, som engang sammen med mig havde søgt Westergaard i hans Hjem, sagde, da vi gik derfra: »Jeg forstaar, at Matematikken, som var Westergaards oprindelige Fag, ikke kunde fylde den Mands Liv«. Ja, det var sandt, for ham maatte Tallene og Formlerne blive Vejen og Midlet til at arbejde for levende Menneskers Ve og Vel i baade aandelig og legemlig Henseende. I en Aarrække paahørte jeg som Censor ved statsvidenskabelig Eksamen Westergaards Eksaminationer i Statistikkens Teori. Han yndede at forelægge Kandidaten et mangelfuldt Talmateriale med de Ord: »Lad os engang se, hvad De mener, man kan faa ud af det«. Dette Træk er karakteristisk for Westergaard baade som Statistiker og Menneske. Et godt Talmateriale kan man jo sagtens bearbejde, saa man faar det til at give sikre Resultater; det er ikke noget at gøre sig til af. Men et rigtig daarligt! Naar Westergaard viste en lignende Indstilling overfor Mennesker — det være sig Elever eller andre, er jeg ofte kommen til at tænke paa den brave Mark Tapley hos Charles Dickens, som kun var fornøjet, naar det saa rigtig broget ud: »Her er da endelig nogen Ære ved at være lystig!«

Jeg har ladet mig friste til at give nogle Træk til Karakterisering af de tre Professorer, der bar Undervisningen i de statsvidenskabelige Fag for 50 Aar siden. Lærerne i de juridiske Discipliner skal jeg forbigaa i Tavshed; vi lærte — eller lærte ikke — vore Pensa, men med de juridiske Professorer gjorde de fleste af os kun et flygtigt Bekendtskab — ved Eksamensbordet.

Dette Bekendtskab stiftedes iøvrigt under meget højtidelige Former. Den statsvidenskabelige Eksamens ringe Anseelse udelukkede ikke, at den mundtlige Prøve foregik med Pomp og Pragt under Udfoldelse af det dengang brugte højtidelige Ceremoniel: Eksaminanderne i Kjole og Hvidt, Eksaminatorerne i Diplomat, og gamle Pedel Mule, med stivt hvidt Halsbind, paa Vagt ude paa Gangen — som han sagde, for at tage sig af de Faldne! Hver

Eksamensdag ekspederedes to Kandidater, som skiftevis prøvedes i de 10 mundtlige Fag.

Censorhvervet blev for 50 Aar siden bestridt af den daværende Chef for det statistiske Bureau Marius Gad og Kontorchef i Finansministeriet C. V. Bojesen. Det var dengang Skik, at Eksamenkandidaterne i Dagene mellem den skriftlige og den mundtlige Prøve fremstillede sig for Censorerne i deres Hjem. Da jeg kom op til Gad, spurgte han mig gentagne Gange ud om mine Familieforhold, og om vi havde truffet hinanden før. Da jeg undrende fortalte dette til en Kammerat, fik jeg den Forklaring, at »Gad er strængt retfærdig mod alle, men mod dem, han kender, er han som en Fader«. Da jeg aldrig havde set Gad før, havde jeg altsaa ikke Krav paa »faderlig« Behandling, og da Gad alligevel under Scharlings Eksamination i Nationaløkonomiens Teori gjorde Forsøg paa at hjælpe mig over et dødt Punkt ved at hviske, maa jeg antage, at han regnede den Slags Nødhjælp for at høre med til »retfærdig« Behandling. Uheldigvis hviskede Gad g a l t, men jeg reddede alligevel mit Laud, vistnok fordi Scharling var for fin en Mand til at lade mig undgælde for, at min velvillige Hjælper var forkert afmarcheret. Iøvrigt tør jeg ikke indestaa for, at denne Episode var typisk for, hvad der i hin Tid foregik ved det grønne Bord.

Men selv om man klarede alle de 10 Fag nok saa fint og modtog et paa ulasteligt Latin affattet Testimonium, blev den statsvidenskabelige Eksamen vurderet lige saa lavt fra officiel Side som i det almindelige Omdømme. Hvis man eftersaa det Aktstykke, der omhandlede, hvad Staten stillede i Udsigt for dem, der bestod Prøven, virkede det straks nedslaaende at læse det første Punktums negative Indhold: »Der tilsikres i k k e dem, der have underkastet sig den statsvidenskabelige Eksamen, nogen udelukkende Ret til visse Embeder«. Heller ikke den positive Del af Tilkendegivelsen var synderlig lovende; det hed her forsigtigt, at man vilde »kunne gøre sig Haab om fortrinlig Adgang til saadanne administrative Embeder, ved hvilke . . . den ved denne Eksamen prøvede Kundskab maa erkendes for vigtig«. Magen til Tungen ud ad Vinduet i et officielt Dokument skal man vist lede længe om.

Den lave officielle Vurdering af den statsvidenskabelige Eksamen gav sig i Praksis Udslag i, at de statsvidenskabelige Kandidater laa under i Konkurrencen med juridiske Kandidater om Ansættelse i administrative Stillinger. Da der i de sidste Aar af 1880erne arbejdedes paa en Reform af de juridiske Eksamener, mente man derfor indenfor Kredsen af de statsvidenskabelige Uni-

versitetslærere, at Lejligheden burde benyttes til, ved en Omordning af Eksamenen, at skaffe de statsvidenskabelige Kandidater, som havde Ønske om at søge ind i Centralforvaltningen med Udsigt til Avancement til dennes højere Embeder, bedre Vilkaar i Konkurrencen. Da man imidlertid mente, at dette kun kunde ske ved at gøre de Paagældendes juridiske Uddannelse fyldigere og mere omfattende paa Bekostning af de økonomiske Discipliner, og man paa den anden Side naturligvis ikke kunde gaa ind for en Ordning, der vilde betyde en almindelig Svækkelse af den økonomiske og statistiske Universitetsundervisning, blev Resultatet, saaledes som det kom til Udtryk i Anordningen af 20. Februar 1892, at der fremtidig skulde afholdes to statsvidenskabelige Eksamener.

I første Afsnit af Anordningen bestemtes det, at der skulde oprettes en saakaldt »Statsvidenskabelig Embedseksamen«. Denne, som var en Overbygning paa den i 1890 indførte juridiske Fællesprøve (i Fagene Civilret, Strafferet og Proces), kan betegnes som et Forsøg paa at skabe en egentlig administrativ Embedseksamen, bestemt for de Jurister, der ikke vilde gaa Dommervejen og som foretrak en Uddannelse, i hvilken de økonomiske og statistiske Hovedfag traadte i Stedet for nogle af de juridiske Discipliner. Dette Forsøg mislykkedes imidlertid totalt; Adgangen til at tage den statsvidenskabelige Embedseksamen blev i Løbet af 12 Aar kun benyttet af én eneste Kandidat.

Selv om man naturligvis ikke i 1892 kunde ane, at den statsvidenskabelige Embedseksamen saa ganske vilde komme til at forfejle sin Hensigt, mente man dog, at der vilde være adskillige, som ønskede at studere de nationaløkonomiske Fag og Statistik uden Tilknytning til et ret omfattende juridisk Studium, og derfor bestemtes det i Anordningens andet Afsnit, at der skulde afholdes en »Økonomisk-statistisk Eksamen«. Det blev denne, der kom til at fortsætte Linjen fra 1848.

I Formen kom den økonomisk-statistiske Eksamen imidlertid til at afvige stærkt fra den hidtidige statsvidenskabelige Eksamen. Man gik ud fra, at der, foruden de, der vilde studere de sociale Fag for deres egen Skyld eller for at virke som Lærere i disse Fag ved Højskoler o. l., eller for at uddanne sig til Bank- og Forsikringsvirksomhed m. m., fandtes adskillige, som kunde ønske at benytte et eller flere af de økonomiske Fag som Støtte for Fagstudier paa andre Felter som Historie, Geografi, Filosofi m. fl. Under Hensyn hertil indrettede man derfor den økonomisk-statistiske Eksamen efter det ved Skoleembedseksamen anvendte Møn-

ster, nærmest i Magisterkonferensens Form. Der blev givet de Studerende Adgang til at vælge enten Nationaløkonomi eller Statistik som Hovedfag og ved Siden heraf, med nogen Valgfrihed, at opgive en Gruppe Bifag. Hvis Nationaløkonomi valgtes som Hovedfag, skulde et af Kandidaten selv valgt Hovedafsnit af de nationaløkonomiske Discipliner opgives som særlig studeret Speciale.

Allerede paa den Tid, da Anordningen af 1892 blev givet, var det jo blevet almindeligt i forskellige Fag at benytte den induktive Metode i Stedet for eller i Forbindelse med den blotte logiske Deduktion. Den Forgrundsstilling, Statistikken herved havde vundet, markeredes ved Oprettelsen af et særligt Læreapparat for Undervisningen i dette Fag. Det hedder herom i Anordningens § 7: »Den, der vil underkaste sig denne Eksamen, maa fremlægge Attest fra vedkommende Professor om regelmæssig og stadig at have besøgt det statistiske Laboratorium mindst 1 Gang ugentlig, 3 Timer hver Gang, i eet Halvaar, dog naar Statistik vælges som Hovedfag, i to Halvaar«.

Efter at der ved Finansloven for 1892—93 var givet Bevilling til Laboratoriets Oprettelse og Drift, blev den nye Institution aabnet ved Begyndelsen af Efteraarsemestret 1892.

Laboratoriet var til Huse i to Værelser i øverste Etage i den Del af Studiegaarden, hvor Universitetskvæsturen dengang som nu har sine Kontorer. Det hele var meget enkelt indrettet. Der var givet en Bevilling paa nogle faa Hundrede Kroner til Indkøb af Bøger og Møbler og endvidere et Annum paa 1000 Kr. til Laboratoriets Drift.

I det Reglement, der fastsattes for Laboratoriet, bestemtes det, at Institutionen skulde bestyres af Lærerne i Nationaløkonomi og Statistik. I Bestyrelsen skulde Beslutning tages ved Stemmeafstemning, og saa forudseende var man, at det bestemtes, at for saa vidt Bestyrelsen kun bestod af to Medlemmer, og disse ikke kunde enes, skulde Fakultetets Decanus tilkaldes som Opmand. Jeg nævner dette, fordi jeg formoder, at Reglementet bestaar endnu, uden at dets Bestemmelser maaske er kendt af de nuværende Lærere. I 1892 var der imidlertid tre Medlemmer i Bestyrelsen, og Forretningerne deltes mellem dem paa følgende Maade. Som Efor raadede Professor Scharling over Pengekassen; Professor Falbe-Hansen havde Ledelsen af Laboratoriets Virksomhed paa alle Omraader, som ikke vedrørte Universitetsundervisningen, og han skulde i den Anledning indfinde sig i Laboratoriet to Gange om Ugen;

endelig var Professor Westergaard Leder af Undervisningen i Laboratoriet. Den daglige Ledelse var betroet en Assistent, som i Løn oppebar 600 af Budgettets Totalsum paa 1000 Kr. Den første Assistent var Michael Koefoed, hvem jeg afløste i 1894.

I Reglementet præciseredes, at Laboratoriets Opgave er:

1) at tjene som Læreapparat for Undervisningen ved Universitetet i Statistik og Nationaløkonomi,

2) at foretage saadanne statistiske Undersøgelser, som baade i og for sig have Interesse, og hvis Udførelse tillige kan tjene som Læremiddel for de Studerende,

3) at yde de Studerende og Andre Vejledning ved statistiske Arbejder,

4) at samle, ordne og delvis bearbejde det til Undervisningen i Danmarks Statistik hørende Stof.

Den af disse fire Opgaver, man med størst Iver kastede sig over i den første Tid, var Nummer 2. Allerede ved Begyndelsen af det første Semester vedtoges et Arbejdsprogram, der omfattede saa forskelligartede Emner som: Arbejdslønnen paa Landet og i Købstæderne; Befolkningens fysiske Forhold, idet man begyndte med Undersøgelser angaaende Skolebørns Højde, Vægt, Øjen- og Haarfarve; dernæst Skatteligningen i Købstæderne; endelig Undersøgelse paa Grundlag af Regnskaber og Aarsberetninger fra Pengeinstituter, Aktieselskaber o. lign. Hertil kom i de nærmest følgende Aar en Undersøgelse angaaende Tandsygdomme hos Skolebørn, Udarbejdelse af en Skolestatistik til Fremlæggelse paa Skolemødet i Stockholm 1895 og en Undersøgelse angaaende danske Arbejders Forbrug og den derpaa hvilende Toldbyrde. Resultaterne af disse Undersøgelser blev gjort tilgængelige for Offentligheden ved Foredrag og Tidsskrift-Artikler af Professor Westergaard og Undervisningsassistenten. Bl. a. vil man i Nationaløkonomisk Tidsskrift og i Tidsskrift for Landøkonomi for Aarene 1893—95 kunne finde adskillige Frugter af det statistiske Laboratoriums Virksomhed i dets første Levetid.

Det er vel næppe tænkeligt, at Laboratoriet nutildags vilde paa tage sig Arbejder som dem, jeg her har nævnt, men det maa erindres, dels at den antropologiske Komité først blev oprettet senere, dels at Statistisk Bureau for 50 Aar siden befandt sig i en Tilstand af Stagnation for ikke at sige Forfald, saaledes at Laboratoriets Initiativ paa disse Omraader langt fra betragtedes som et uberettiget Indgreb paa den officielle Statistiks Arbejdsmark.

Ved Gennemførelsen af disse og lignende Arbejder skaffede Laboratoriet sig et Middel til Løsning af en Del af dets principale Opgave, idet man ved Oparbejdelsen af Raamaterialet benyttede de Studerende som Arbejdskraft og derved gav dem den Indøvelse i Talbehandling, som mange af de statsvidenskabelige Studenter nu faar ved at arbejde for Betaling i Det statistiske Departement, i Københavns statistiske Kontor og andre Steder.

Den konsultative Virksomhed, der nævnes som den tredje af Laboratoriets Opgaver, bestod i Praksis i at besvare Forespørgsler udefra, der stillede til Laboratoriet som saadant eller til Professorerne. Det drejede sig her om meget forskelligartede Emner; eksempelvis skal jeg anføre følgende: Den engelske Gesandt fik efter Anmodning en Beretning om Landbrugets økonomiske Forhold i de sidste fem Aar, den danske Konsul i Liverpool om Gymnastikundervisningen i Danmark; Konsulen i Newcastle om Brændevinsproduktionen; Ugeskrift for Landmænd om Hartkornsskatterne paa forskellige Tidspunkter. Af andre Emner skal jeg nævne: Forslaget om personlig Kommuneskat; kooperative Foreninger; Landbrugets Gældsforhold; Statsgælden; Reglerne for Børns Plads i Klassen; Kvægholdet i forskellige Lande, og meget andet. Udarbejdelsen af disse Responsa og Tilvejebringelsen af Materialet dertil paahvilede Assistenten, og dette Arbejde blev saaledes for Michael Koefoed og mig en god Forskole til vor senere Virksomhed i den officielle Statistiks Tjeneste.

Assistenten paahvilede det ogsaa — som der stod i Reglementet — at samle, ordne og delvis bearbejde det til Undervisningen i Danmark Statistik hørende Stof. Dette vilde i Praksis sige at føre Falbe-Hansens og Scharlings Haandbog à jour. Det var et modbydeligt Arbejde. Hvad der pinte mig, var ikke saa meget det kedelige Slid med Dag ud og Dag ind at skrabe nye Tal sammen til at fylde paa de 6 Binds gennemtrukne hvide Blade, men langt mere den haabløse Bevidsthed om, at dette Arbejde ifølge sin Natur aldrig kunde faa Ende. Erindringen herom har givet mig dyb Respekt for den Flid, Professor Jens Warming mange Aar senere lagde i Fornyelsen af de forskellige Udgaver af hans kombinerede Haand- og Lærebog i Danmarks Statistik.

Et særlig brydsomt Arbejde, der blev paalagt mig i min Egenkab af Undervisningsassistent, var Verificeringen af det positive Stof i Falbe-Hansens Lærebog i Finansvidenskab. Denne Bog, hvis første Del udkom i 1894, var det eneste, til Undervisningsbrug beregnede Skrift, der udgik fra Falbe-Hansens Haand i de 25 Aar,

han var Universitetslærer. I pædagogisk Henseende havde Bogen store Fortrin, men maalt med videnskabelig Maalestok staar den svagt blandt Forfatterens øvrige litterære Arbejder. Bogen er i det væsentlige et Optryk af mit Referat af Falbe-Hansens Forelæsninger, og det var maaske dette mit »Medarbejderskab«, der foranledigede Forfatteren til at paalægge mig det nævnte Kontrolarbejde. Vanskeligheden ved dette laa i, at Falbe-Hansen, som ikke havde megen Sans for Præcision, havde forsømt at forsyne Teksten med Kildeangivelser; thi, som han sagde, i Forelæsninger er der ikke Brug for saadanne! Jeg maatte altsaa selv opsøge de formodede Kilder, og naar jeg konstaterede Uoverensstemmelser, indsætte andre Tal m. m.; dette nødvendiggjorde imidlertid ofte Rettelser i Teksten, og saa blev Falbe-Hansen forstemt. Det var ikke noget rart Arbejde.

I Anordningen af 1892 var det bestemt, at der i Specialet skulde gives en større skriftlig Eksamensopgave til Besvarelse enten i Hjemmet eller i Laboratoriet med Benyttelse af de til Raadighed staaende litterære Hjælpemidler. Fakultetet kunde i hvert enkelt Tilfælde bestemme, hvor lang Tid der skulde indrømmes til Opgavens Besvarelse, men dog ikke ud over 3 Dage, og om Besvarelsen skulde finde Sted i Hjemmet eller i Laboratoriet under Opsyn. I Praksis foregik Besvarelsen altid i Laboratoriet, hvor jeg førte Tilsyn sammen med cand. polit. S. V. Hansen (senere Kontorchef i Marineministeriet), og det var en helt fornøjelig Oplevelse. I Erkendelse af, at det gamle Ord om, at uden Mad og Drikke duer Helten ikke, gælder ogsaa for Aandslivets Helte, splejsede Kandidaterne til Opdækning i Eksamenslokalet af et festligt Frokostbord, som vi Tilsynsmænd, der ikke fandt det passende at deltage i Fællesspisningen, havde den Nydelse at betragte i Afstand, medens vi fortærede vor medbragte Lommemad. Levningerne fra Frokostbordet suppleredes i Dagens Løb med friske Tilførsler fra en Restaurant, da det flere Gange viste sig, at der blev Brug for baade Middagsmad og Natmad. Ved en af disse Eksamener varede det et fuldt Døgn, inden den sidste Kandidat afleverede sin Besvarelse, og vi Tilsynsmænd, som honoreredes med 1 Krone pr. Time, gik i den lyse Morgen hjem i Seng med den behagelige Følelse af for en Gangs Skyld at have tjent en god Dagløn. — En Gang, da baade en Greve og en Baron var oppe til Eksamen, var Opdækningen særlig raffineret, hvilket gav Anledning til, at Professor Scharling rejste Spørgsmaalet om Fællesspisningens Tilladelighed. Den med megen Spænding imøde-

sete Afgørelse gik ud paa, at et beskedent koldt Bord kunde tolereres, medens Nydelsen af varme Retter i Eksamenslokalet ikke ansaas for at være foreneligt med akademisk Dekorum!

-- Jeg har et Sted, jeg husker ikke hvor, set Universitetslæreren Opgave betegnet som de Studerendes Indføring i Videnskabens Værksted med det Formaal at vise, hvordan der arbejdes dér. Det maa vel være noget i Retning af dette Idealkrav der ligger til Grund for Tanken om Anvendelse af Seminarieundervisning. Naar bortses fra Laboratorierne i de fysiske og kemiske Fag, var det statistiske Laboratorium det første Forsøg ved Københavns Universitet paa at realisere denne Undervisningsform, og det er derfor ikke til at undres over, at man i Begyndelsen stod noget usikker overfor den Maade, hvorpaa Sagen bedst skulde gribes an. Hos de tre Universitetslærere, som udgjorde Laboratoriets Bestyrelse, opstod der da ogsaa snart en Erkendelse af, at man maaske noget for hovedkulds havde givet Laboratoriets Virksomhed en Retning, der ikke i tilstrækkelig Grad tog Sigte paa Undervisningsformalet.

I første Række blev man klar over, at Kravet i Anordningen af 1892 om, at Laboratoriet skulde besøges mindst 1 Gang ugentlig, 3 Timer hver Gang, i ét Halvaar (naar Statistik valgtes som Hovedfag, i to Halvaar), var altfor læmpeligt. Det tilladte Minimum af 15—16 Besøg, hvormed de fleste Studerende lod sig nøje, viste sig at være utilstrækkeligt til at give baade nødtørftig Færdighed i praktisk Talbehandling og nogen Øvelse i Løsning af egentlige statistiske Problemer. En Opfordring til de Studerende til at deltage i Øvelserne noget oftere, end det krævedes efter Anordningen, gav ikke tilfredsstillende Resultat, og først en halv Snes Aar efter Laboratoriets Oprettelse forhøjedes Minimumskravet til 60 Besøg à 3 Timer, og for dem, der valgte Statistik som Hovedfag, endog til 100 Besøg.

Men ogsaa bortset fra dette kvantitative Spørgsmaal følte der nogen Usikkerhed angaaende den bedste Form for Laboratoriets Drift. Der kunde jo til Eksempel tvivles om Hensigtsmæssigheden af den foran nævnte Deling af Ledelsen mellem to Professorer, hvoraf den ene forestod Universitetsundervisningen, medens den anden, gennem Ledelsen af Laboratoriets Virksomhed paa andre Omraader, delvis skaffede Materiale til denne Undervisning. Saa var der jo ogsaa Spørgsmaalet om Formen for den Undervisning i Nationaløkonomi, som Laboratoriet efter Reglementet skulde yde, men som hidtil i det væsentlige havde været begrænset til,

at Bogsamlingen stilledes til Raadighed for de Studerende. Hvorom alting er, saa opstod der, endnu medens jeg var Undervisningsassistent, Ønske om at faa indsamlet nogle Erfaringer fra de statsvidenskabelige Seminarier ved tyske Universiteter, og saa skete der følgende.

En Dag faar jeg i Laboratoriet Besøg af Konsistoriums Fuldmægtig Martinus Clausen, hvem jeg aldrig har set, uden at han havde en »kold« Cigar i Munden. Uden at fjerne Cigaren, meddelte Clausen mig, at »de der ovre«, som netop holder Møde, udbeder sig omgaaende en Ansøgning fra mig om et Rejsestipendium paa 400 Kr. Jeg befinder mig pludselig hensat i den syvende Himmel, og medens Clausen venter, skriver jeg Ansøgningen. En Time senere kommer Clausen tilbage, medhavende min Ansøgning, og jeg dumper naturligvis ned fra den syvende Himmel, indtil Clausen oplyser mig om, at man ønsker de 400 Kr. rettet til 500.

Saa drog jeg som farende Svend rundt til tyske Universiteter, for at lære hvordan et statsvidenskabeligt Seminar skulde drives. For mig personlig blev Stipendierejsen rig paa Udbytte, for det var rent utroligt, hvad en ung Mand med vaagne Sanser i de Tider kunde overkomme for 500 Kr. For Statistisk Laboratorium blev Rejsens Udbytte imidlertid nærmest negativt. Da jeg aflagde Rapport for Professorerne, var der Enighed om, at det, jeg havde set og hørt, ikke med Fordel lod sig omplante paa dansk Grund. Kunde man vel tænke sig Professor Westergaard holde Forelæsninger over de da eksisterende 68 Definitioner af Begrebet Statistik, saaledes som jeg havde hørt gamle Professor Boeckh i Berlin gøre det! Eller vilde det være anbefalelsesværdigt at efterligne Professor Conrad i Halle, hvis Seminar nærmest var en Central for Udgivelse af unge Nationaløkonomers første Forsøg paa den litterære Bane! Heller ikke mente man, at det var hensigtsmæssigt at bære sig ad som Professor Knapp i Strassburg. Her var der for en Del af de franske 5 Milliarder blevet indrettet et dejligt Seminar, udstyret med alle mulige Hjælpemidler, men Seminaret var saa overrendt af Studerende allestedsfra, at Knapp fandt det nødvendigt at bevare en Passivitet, som kun tillod de aller mest energiske og intelligente Elever at slukke deres aandelige Tørst ved hans Visdoms Kilder. Mest Forfærdelse vakte dog maaske Rapporten om mit Besøg i Göttingen. Det var med ærefrygtblandet Forventning om at komme til at staa Ansigt til Ansigt med selve den store Professor Lexis, at jeg nærmede mig

Byen; men desværre indtraf jeg paa et Tidspunkt, da Seminaret var lukket og Genstanden for min Hjertebanken over alle Bjerge. Lukket var derimod ikke den akademiske Stamknejpe, og her blev jeg med stor Højtidelighed indviet i den studentikose Kunst at »rive en Salamander«, og for første (og hidtil eneste) Gang erhvervede jeg mig en Rus, som det er Umagen værd at tale om. Heller ikke dette ansaas for efterlignelsesværdigt.

Jeg var rejst ud, for at se og høre, hvordan det skulde gøres. Jeg lærte, hvordan det ikke skulde gøres i Danmark, og det var dog altid noget.

Hvordan det gik til, at Driften af det statistiske Laboratorium efterhaanden blev ledet ind i det rigtige Spor, derom kan jeg ikke af egen Erfaring fortælle noget, for kort efter min Hjemkomst fra Stipendiarejsen maatte jeg — ved min Ansættelse i Statens reorganiserede statistiske Bureau — afgive Beskæftigelsen som Undervisningsassistent til cand. polit. Bisgaard, den senere Sparekasseinspektør. Men i min mere end 30aarige Virksomhed som Censor ved Statsvidenskabelig Eksamen har jeg haft megen Glæde af at konstatere, hvorledes Laboratoriet i stigende Grad har udviklet sig til paa udmærket Maade at tjene det Formaal, der i Reglementet af 1892 nævntes som det principale, nemlig at være Læreapparat for Undervisningen i Statistik og National-økonomi.

Adolph Jensen.

II.

Det nye, der skete, da Statistisk Laboratorium den 1. September 1892 blev oprettet, var som det med fuld Føje er fremhævet i foranstaaende Erindringer, at den nye Eksamensordning af 20. Februar 1892 gjorde en tilfredsstillende gennemført Laboratorietjeneste til en Betingelse for at indstille sig til den afsluttende Eksamen.

Ønskeligheden eller — som man i Dag vilde udtrykke sig — Nødvendigheden af en saadan Institution, der i Modsætning til Universitetets ældgamle Undervisningsform, Forelæsningen, giver de Studerende Lejlighed til Selvbeskæftigelse paa deres Studieomraade, er næppe den samme paa alle Omraader. Det har jo i alt Fald længe inden Statistisk Laboratoriums Oprettelse været en fuldkommen given Sag, at ved Studiet af f. Eks. Fysik, Kemi, Anatomi m. v. kunde det, der skulde distingvere den akademiske Undervisning overfor anden, slet ikke bedrives uden Indretninger,

der gav de Studerende Lejlighed til — omend under passende Vejledning — selv at arbejde.

Den Tanke, der ligger bag denne Anskuelse, har jo i de forløbne 50 Aar bredt sig ikke blot til vort Universitets forskelligste Studieomraader, men ogsaa langt udenfor, og den behøver i Dag ikke noget egentligt Forsvar. Derimod kunde man spørge, om Aarsagerne til, at vi inden for vore Fag kom saa forholdsvis hurtigt med i Realisationen af Idéen. Var det, fordi det videnskabelige Studium af Økonomi og Statistik af rent faglige Grunde maatte gøre Ønskeligheden, resp. Nødvendigheden saa meget større end paa andre Omraader? Eller var det, fordi den daværende Lærerstab i den unge *Harald Westergaard* besad en Mand af stor Forudseenhed og med en sjælden Evne til at faa gennemført en Sag, hvis Rigtighed han havde erkendt?

At begge Dele har gjort sig gældende, kan formentlig roligt siges, og vi har derfor ogsaa ment at kunne belaste vort Laboratoriums beskedne Annum med en Udgift — omend paa Grænsen af Forudsætningerne for dets Bevilling — til den Krans, hvormed vi i Dag har smykket Professor Westergaards Buste, som Tegn paa vor Erkendelse af denne Mands ganske givet væsentlige Andel i vort Laboratoriums Oprettelse allerede for 50 Aar siden.

Vender vi os til den anden Side af Sagen, de faglige Grunde, kan det lige saa roligt erklæres, at Erfaringerne har godtgjort, at Trangen til en laboratoriemæssig Undervisning i de økonomisk-statistiske Fag var ægte nok — hvordan det end siden forholdt sig med den tilsvarende Trang i andre Fag. Ligesom Westergaard mente, at Statistikens Hemmeligheder maatte kunne bringes til at udfolde sig af de numeriske Iagttagelser selv, og at denne Mulighed derfor ogsaa var den, der burde udnyttes — et Standpunkt, der i sin Tid var saare karakteristisk for ham — saaledes mente han ogsaa, at Statistikens Hemmeligheder ikke røbede sig for dem, der blot nøjedes med at læse om Statistikens Metoder, men alene for dem, der tillige gav sig ufortrødent i Kast med selve Tallene.

Da mine egne Studieaar her ved Universitetet ikke førte mig gennem Laboratoriets Skærsild, mener jeg at være i Besiddelse af særlige Muligheder for en Sammenligning til Belysning af denne Westergaards Anskuelse om Laboratoriets Betydning for Undervisningen.

Selv om jeg, da jeg fik Anledning til med Westergaard at drøfte Universitetsundervisningen i Statistik og derved som Resultat af mine egne surt erhvervede Erfaringer til Overflod kunde bekræfte, at statistisk Metode lærer man ikke uden ogsaa at arbejde med selve de numeriske Iagttagelser — saa fremgik jo ogsaa, at en mere systematisk Vejledning med det Formaal at spare den Studerende for helt overflødigt Arbejde med Lethed kunde gives uden dermed at udelukke ham fra Oplevelsen af Glæden ved selv at erkende og af det Incitament, vi alle ved, ligger deri. Jeg har derfor ogsaa Grund til at tro, at den *Kombination af Skole og Studiefrihed*, det fra Laboratoriets første Dage, var Hensigten at yde, siden er videreført efter sin oprindelige Mening, selv om Tiderne er blevet andre med Hensyn baade til Opgavernes Art og det Tempo, som det stærkt øgede Studentertal efterhaanden har medført.

Siden den betydningsfulde Ændring af Eksamensanordningen fandt Sted i 1892, er Bestemmelserne om den statsvidenskabelige Eksamen adskillige Gange blevet ændret. Da det imidlertid er Laboratoriet og ikke selve den statsvidenskabelige Eksamen, der er Dagens Festgenstand, skal jeg ikke gaa nærmere ind paa disse Ændringer, men kun omtale et Par af Betydning for Undervisningen paa Laboratoriet. De angaar dog kun den ydre Form, medens selve Kærnen: en tilfredsstillende gennemført Laboratorietjeneste som Betingelse for at indstille sig til Eksamen siden er fastholdt ganske uforandret.

Den første af disse Ændringer gennemførtes ved Anordningen af 5. Februar 1910, idet der som ny Bestemmelse indførtes, at der »for den ved Øvelserne paa Universitetets statistiske Laboratorium udviste Flid og Dygtighed« gives en særlig Eksamenskarakter. Efter Motiveringen havde det fra først af blot været Hensigten i al Almindelighed at fastslaa fastere Former, hvorunder Bedømmelsen af de Studerendes Flid og Dygtighed ved Øvelserne skulde foregaa; men man tilføjede rigtignok, at »hvis man nu gav Docenter og Censorer Adgang til at blive bekendte med Udarbejdelserne paa Laboratoriet og ikke som hidtil nøjedes med, at de blev gennemgaaet af Lederen af Undervisningen og af Laboratoriets Assistent, kunde man lade Bedømmelsen af Laboratorieopgaverne indgaa som Led i Eksamenskaraktererne i henh. Danmarks Statistik og Statistikens Teori«. Under Sagens videre Behandling kom man imidlertid til det Resultat, at den bedste Maade at ordne Spørgsmaalet paa, var at indføre en helt ny og særlig Karakter

for de nævnte Øvelser; nærmere Regler for Deltagelsen i Øvelser og for Censorernes Medvirken ved Bedømmelsen af Laboratorieopgaverne fastsattes derefter senere i en Bkg. af 19. Juli 1911, der ogsaa fastslog, at Øvelserne skulde følges 2 Gange ugentlig à 3 Timer i to Semestre.

Den anden Ændring skete, da den statsvidenskabelige Eksamen efter ret omfattende Forarbejder ved Anord. 5. April 1929 i det hele forandredes paa en Række Punkter. Herunder indførtes bl. a. økonomiske Laboratorieøvelser *sideordnede* med de statistiske Øvelser. Den i de tidligere Anordninger bestemt fastsatte Angivelse af Timetallet for de sidste udgik derfor, og det overlodes til Fakultetet at fastsætte de statistiske Øvelsers fremtidige Omfang. Dette er i Praksis blevet til, at de statistiske Øvelser med 2 ugentlige Mødedage som hidtil skal tilendebringes i Løbet af 1 Semester mod hidtil 2 Semestre, altsaa rundt regnet en Halvering. De økonomiske Øvelser, som der herved skaffedes Plads til i Studieplanen, bestaar dels af det økonomiske Seminar og oprindeligt af et Kursus i Økonomiens Teori. Til hver Seminarøvelse skriver en Student en Diskussionsindledning over et nærmere aftalt Emne, og en anden Student faar til Opgave at levere en Kritik af Indledningen, en Opposition som det kort kaldes, medens Emnet derefter under Lærerens Ledelse gøres til Genstand for almindelig Diskussion blandt samtlige Seminarets Deltagere. Det oprindelige økonomiske Kursus, der afsluttedes med en Prøve under eksamensmæssige Former, er efter den sidste Ændring ved Anordningen af 22. Februar 1941 nu erstattet med 2 obligatoriske Skriveøvelser ligeledes under eksamensmæssige Former; saavel Diskussionsindledningen som Skriveøvelserne gøres paa lignende Maade som de statistiske Øvelser til Genstand for Bedømmelse under Censorernes Medvirken, og Karakteren indgaar i Eksamensresultatet som en selvstændig Karakter ligesom Karakteren for de statistiske Øvelser.

I et enkelt samlet Udtryk at karakterisere Værdien af 1929-Reformen af Laboratorieøvelserne er nærmest umuligt, da det herved vilde dreje sig om en Sammenligning mellem to Ordninger, hvis Indhold og Mening vanskeligt kan faa noget fælles Maal. Bedst kan man vel karakterisere Reformens Omfang ved at fremhæve, at den i Modsætning til den ældre Form for de statistiske Laboratorieøvelser nu lægger praktisk taget hele det statsvidenskabelige Studieomraade ind under Øvelsesformen. Det er derfor heller ikke den rene Pynt, naar Laboratoriets Navn nu er det

økonomisk-statistiske Laboratorium i Modsætning til den tidligere Betegnelse: det statistiske Laboratorium.

Helt saa meget, som dette kunde lyde af, drejer denne iøvrigt gennemgribende Reform sig dog ikke om. Det maa jo ikke glemmes, at var det gamle Laboratorium vel et statistisk Laboratorium, var det jo i første Række statistiske Metoders Anvendelse indenfor Socialvidenskaberne — herunder ogsaa Økonomien — der kom i Betragtning. Man kan derfor ogsaa karakterisere Reformens Indhold — og derved formentlig ogsaa i det væsentlige dens Værdi — ved at fremhæve, at samtlige Lærerkrafter nu staar til Raadighed for og tager Del i Laboratorieundervisningen, medens Undervisningen paa det ældre Laboratorium i alt væsentlig var overdraget en enkelt Lærer.

Hele denne Udvikling genspejler jo endelig — som den vel ogsaa skulde — den Udvikling, der i Laboratoriets hele Levetid er foregaaet indenfor de Videnskaber, vi her dyrker.

Prøver man at sammenligne disse Videnskabers Tilstand for 50 Aar siden, d. v. s. de Problemer, man beskæftigede sig med, den Maade, hvorpaa Opgaverne opfattedes og blev angrebet, og den Form, hvori man udtrykte Resultaterne, med Tilstanden nu, kan man uden at fristes til nogen Panegyrik over Fremskridtene nok faa Øje for Forandringerne indenfor baade Økonomien og Statistiken.

For *Statistikens* Vedkommende skal jeg blot erindre om, at den — som Videnskabens Navn den Dag i Dag minder om — oprindeligt har sit Udspring i Betragtningen og Iagttagelsen af det, man i hine Dage betegnede som »Statsmærkværdighederne« og forsaavidt udgør den spæde Begyndelse til Samfundsvidenskaberne i deres Helhed i mere moderne Betydning. Endnu for 50 Aar siden var den alt overvejende Opfattelse ogsaa den, at Statistiken var en socialvidenskabelig Disciplin, endog i den Grad, at senere Forsøg paa at etablere Statistiken som en selvstændig Videnskab, f. Eks. overfor Økonomien eller andre Videnskaber, i alt væsentlig foregik indenfor de ved Statistikens Oprindelse bestemte Grænser, selv om man nok efterhaanden maatte faa Øjnene op for, at mange andre Omraader — her først og fremmest den iagttagende Medicin — frembød Muligheder for Anvendelser, der var ganske analoge til de i Samfundsvidenskaberne forekommende.

Langt vigtigere end dette er det til Karakterisering af Forskellen mellem Statistikens Stilling indenfor Socialvidenskaberne for 50 Aar siden og nu dog — saa vidt jeg ser — at bemærke, hvorledes det Svælg, der i hine Tider bestod mellem de særlig i Naturvidenskaberne anvendte saakaldte *eksakte* Metoder og de *statistiske*, hvortil i særlig Grad Samfundsvidenskaberne maatte være henvist, et Svælg, der i lange Tider betragtedes som ganske uoverstigeligt, netop i disse 50 Aar begynder at udfylde sig. Ikke som Følge af den øgede Anvendelse af induktive Metoder, der i dette Tidsrum er foregaaet ikke blot i Økonomien, men paa en lang Række andre Omraader indenfor Biologi, Astronomi, Meteorologi o. s. v.; men som Følge af de hidtil eksakte Naturvidenskabers indre Udvikling.

Begyndelsen blev her gjort af den engelske Fysiker *Maxwell*, der saa vidt jeg ved er den første, der i Fysiken ligefrem har indført Udtrykket »statistical method« som Modsætning til »strict dynamical method« ved saa tidligt som i 1860'erne i Luftarternes kinetiske Teori at erstatte tidligere Tidens Forestillinger om Luftarternes Molekyler med en mere realistisk Teori, der imidlertid gør Rigtigheden af den i Varmeteorien grundlæggende »2. Hovedsætning«¹⁾ betinget af, at vi har med et tilstrækkeligt stort Antal Molekyler at gøre, hvis Opførsel ikke er organiseret. Det sidste finder sit Udtryk i, at Luftmassens Molekyler, hvis Hastighed og dermed deres kinetiske Energi kan være højst forskellig, ikke alle tænkes forsynet med en fælles Gennemsnitshastighed, men tænkes fordelt efter Hastighed efter en Normallov, hvis Konstanter (Gennemsnitshastighed og Spredning) alene afhænger af Luftmassens Temperatur, resp. Tryk.

Det skulde vare mange Aar, inden denne revolutionerende Betragtningssmaade virkelig gjorde sig gældende — for Alvor, først i den seneste Del af det sidste halvt Hundrede Aar. Og dog har den, som alle nu ved, bredt sig i en Grad, der gør Tendensen til at antage statistiske Former til et saa væsentligt Karaktertræk ved vor Tids videnskabelige Stræben.

Dette hænger imidlertid ogsaa sammen med den videre Præcisering af det, man nu lægger i Glosen »statistisk«, der samtidig

¹⁾ Denne Sætning udsiger den velkendte Ting, at det uden Anvendelse af mekanisk Arbejde er umuligt at frembringe en Temperatur- eller Trykforskel i en Luftmasse, der overalt har samme Temperatur og Tryk, og som er indesluttet i en Beholder, der hverken tillader Varmeledning, Udvivelse eller Sammenpresning.

er blevet Følgen. Til en Begyndelse laa der jo i Begrebet Statistik intet som helst andet, end hvad man paa Dansk kan betegne som en numerisk Opgørelse, og hvor en saadan forekommer, betegnes den jo ogsaa i Nutiden som Statistik. Da Statistikens *videnskabelige* Opgave herefter nærmest blev at konfrontere Idé og Iagttagelse, kom der derfor en Tid, hvor man nærmest vilde afgrænse Begrebet Statistik som Iagttagelseslære, der i stort Omfang netop ogsaa beskæftiger sig med Størrelser, der alene fastholdes ved deres Fordelingslove. Hvis man imidlertid paa Baggrund af de sidste 50 Aars Udvikling vilde forsøge at distingvere den statistiske Betragtningssmaade overfor andre — specielt den eksakte — maa man i det Virvar af Anvendelsesmuligheder, der nu foreligger, vende tilbage til det, som forøvrigt netop Westergaard ofte fremhævede, at de tilstrækkelig store Antal Observationers mærkelige Evne til af den enkelte Observations Uberegnelighed at skabe noget relativt faststaaende er det karakteristiske for den statistiske Betragtningssmaade, og at Anvendelsen af en saadan Betragtningssmaade derfor i første Række maa søge at finde ud af saavel Betingelserne for Regelmæssighedens Opstaaen i de enkelte Anvendelser som af Sammenhængen mellem Observationernes Antal og den Grad af Regelmæssighed, man kan opnaa. — Om man paa Grundlag af en saadan nøjere Fastsættelse af Begrebet Statistik, der væsentlig begrænser de utallige Varianter, der er i almindeligt Omløb, kan etablere Statistiken som en selvstændig Videnskab, skal jeg lade være ganske usagt, og er jo heller ikke et Spørgsmaal, der kan have særlig Betydning.

Naar man derimod paa denne Maade nødes til at rendyrke Statistikens Begreb helt over i noget filosofisk eller erkendelsesmæssigt principielt, bliver det imidlertid Spørgsmaalet, i hvilket Omfang denne Udvikling skal genspejle sig i Undervisningen her paa Laboratoriet. I Laboratoriets ældste Tid eksisterede dette Spørgsmaal i Praksis slet ikke. Ved Afslutningen af de første 50 Aar har det økonomiske Studium kun en vis mindre Berøringsflade fælles med »Statistiken« i dens fulde Omfang og Anvendelighed i moderne Forstand, og en akademisk Undervisning maa i det mindste forsøge at gøre dette klart for de Studerende.

Vender vi os til *Økonomien* og dens Udvikling igennem Laboratoriets Levetid, berører de faa Bemærkninger, hvortil jeg som mindre Sagkyndig paa dette Omraade skal indskrænke mig, imidlertid ogsaa den erkendelsesmæssige Side af Studiet. Laborato-

riets Bidrag til Undervisningen i Økonomi kan fra første Færd siges at have gaaet ud paa at bibringe de Studerende en paa Selvoplevelse grundet Forstaaelse af Forbindelsen mellem det, han modtog ved den rent teoretiske Undervisning, og det, som foreliggende Iagttagelser kunde fortælle om de samme Ting. Pointen i denne, som man ser, ganske fordringsfulde Formulering, ligger dog lige saa meget i det negative, forsaavidt som *manglende* Forbindelse gav Anledning til at vække den for en selvstændig Opfattelse nødvendige kritiske Indstilling. Dette Incitament kunde maaske siges at være særlig paakrævet paa den Tid, Laboratoriet begyndte sin Virksomhed, hvor Undervisningen i Økonomiens Teori ganske beherskedes af den klassiske Nationaløkonomis Systemverden, der allerede dengang havde vist sig at slaa daarligt til overfor det virkelige Livs mangfoldige Problemer, specielt de sociale.

Som en Hovedlinie i Økonomiens Udvikling siden da kan man formentlig betegne Studiet af Konjunkturcyklerne. I den klassiske Teori, eller den statiske, som man nu til Dags vilde betegne den, var der principielt ikke Plads for nogen Konjunkturteori. Om ikke i alle Henseender lige betydningsfuld og af lige varig Værdi er det dog en enorm Indsats, der baade ad deduktiv og induktiv Vej Verden over er sat ind paa at afhjælpe denne Mangel, navnlig i Tiden under og efter forrige Verdenskrig. I Bestræbelserne paa at gøre Teorien dynamisk, som det hedder, har man imidlertid maattet give sig i Kast med en Mængde Begrebsdannelser, der i den statiske Teori var uden Betydning. Ogsaa i Økonomien trænger Kinetiken sig dermed ind, som den før har gjort det i andre Videnskaber; overhovedet er det ganske lærerigt at iagttagende, hvorledes den menneskelige Evne til at opfatte og udtrykke sig giver sig analoge Udslag paa nye Omraader; hvad Økonomien specielt angaar, kunde man maaske derfor mene, at den Dynamisering af Teorien, der kendetegner den nuværende Tid, vilde være relativt let at gennemføre med Hjælp af de allerede for lang Tid siden vundne Begrebsdannelser og Resultater i den rationelle Mekanik. Men dels drejer det sig jo paa ingen Maade blot om en slavisk Anvendelse af noget tidligere omend paa andre Omraader lært. Man er ogsaa tilbøjelig til at overse, at den rationelle Mekaniks Begrebsdannelser, der paa naturlig Maade maatte komme til at spille en vigtig Rolle, naar det gjaldt at gøre den tidligere statiske Teori mindre virkelighedsfjern ved at gøre den dynamisk — at denne klassiske Mekanik samtidig selv er kom-

met i Støbeskeen, fordi den *statistiske* Betragtningensmaade, jeg før omtalte, ogsaa her har trængt sig ind og erstattet den tidligere enkle og simple Tale om Stedsbestemmelser, Hastigheder og Accelerationer med statistiske Fordelingslove for saadanne.

At denne Udvikling ogsaa bør sætte og har sat sit Præg paa Undervisningen er formentlig helt i sin Orden. Ved Begyndelsen af Laboratoriets Virksomhed maatte Bestræbelserne paa at faa Undervisningen »ned paa Jorden« naturligt give sig det Udslag i Praksis, at man i højere Grad end før lod induktive Metoder faa Raaderum ved Oplæringen. Denne Udformning kan man vist nu se var saa vidt tidspræget, som man endnu dengang befandt sig i en Periode med lang Tids relativt rolig Udvikling. Hvor langt anderledes stiller Forholdene sig ikke i Dag, hvor Forudsætningen for hine Tidens liberale Økonomi er saa totalt forandrede, og hvor den økonomiske Teori selv paany har maattet begynde omtrent forfra. Det maa derfor anses for ganske naturligt, at Bestræbelserne paa at gøre Undervisningen realistisk i Dag giver sig et andet Udslag end for 50 Aar siden, og at rent økonomisk Teoretiseringen med frit Raaderum ogsaa for deduktive Metoder igen har fundet sin naturlige Plads ved Undervisningen paa Laboratoriet.

Netop i denne Forbindelse kan jeg vel — selv paa en Festdag — have Lov at give Udtryk for den Opfattelse, at jeg betragter Udredningen — ogsaa ved Undervisningen — af Indholdet af de i Økonomien anvendte Begreber og af deres Sammenhæng som mindst lige saa paakrævet i den nuværende Epoke som Indsamling og Anvendelse af numeriske Iagttagelser, hvis Anvendelighed man ikke altid i Forvejen har søgt at klarlægge.

Den *Adskillelse* mellem statistiske og økonomiske Øvelser, der nu i Modsætning til tidligere er gennemført, er i den her betragtede Forbindelse ogsaa af mere formel Natur. Den videnskabelige Statistik saavel som den videnskabelige Økonomi er lige interesseret i at rette Opmærksomheden mod den Opgave at gøre det klart, hvilke Iagttagelser der kræves til Løsning af de i Samfundsvidenskaberne foreliggende Problemer. Ved Laboratoriets Start var det en ganske almindelig Anskuelse, at Verificering ad Iagttagelsens Vej af de af Teoretikerne ved ren Deduktion fundne økonomiske »Love« maatte overlades til Statistikerne; selv om saadan Arbejdsdeling ogsaa den Dag i Dag maa tillægges visse Fortrin, kan Laboratoriets Virksomhed baade i den ældre og den nye Form siges at have bidraget til at udjevne den Afstand mel-

lem Økonom og Statistiker, som det anførte outrerede Standpunkt antyder, selv om det i Nordmanden *Frisch's* Formulering ligesaa outrerede Maal, at faa Teoretikeren og Statistikeren forenet i samme Person, maaske endnu ikke kan siges at være naaet.

Endnu en Sag, der berører Laboratoriets Virksomhed, kan ved en Lejlighed som denne vanskelig lades uomtalt, nemlig den Strøm af Mennesker, der i disse 50 Aar har studeret Statsvidenskab, og af hvilke en væsentlig Del er ledet gennem Laboratoriets Filter.

Om selve Antallet af Studerende ved man før Studentermatriklens Indretning i 1913 imidlertid ikke meget, og da selv den Viden, man siden dette Tidspunkt er i Besiddelse af, paa forskellig Maade maa suppleres for at give Svar paa Spørgsmaal som f. Eks. Studietidens Længde og Frafaldets Størrelse, skal jeg ved denne Lejlighed indskrænke mig til at meddele nogle faa Oplysninger om Resultatet af en særlig Undersøgelse af Bestanden af stats- og forsikringsvidenskabelige Studerende i Aarene 1917—42.

I Følge Matriklen var Antallet af indtegnede stud-polit.'er den 1. September 1913 144, men 385 pr. 1. September 1941, altsaa næsten $2\frac{3}{4}$ Gange saa mange. Hertil kommer imidlertid de, der forbereder sig til den i 1917 nyindrettede Eksamen i Forsikringsvidenskab og Statistik, og som for en Del faar deres Uddannelse paa Laboratoriet. Deres Antal er fra en ringe Begyndelse vokset til 72 pr. 1. September 1941, saaledes at det hele Antal Studerende allerede synes mere end 3 Gange saa stort som i 1913.

For en vis mindre Dels Vedkommende er Aarsagen til, at Bestanden af Studerende er saa meget større, at Studietiderne er blevet længere (jfr. nedenfor). Men den væsentligste Del hidrører fra den øgede Tilgang. Efter Matriklen laa Antallet af Studenter, der straks ved Immatrikulationen har ladet sig indtegne som stud. polit., nogenlunde konstant paa 25 à 35 i hvert af Aarene op mod Slutningen af 1920'erne. I de efterfølgende Kriseaar stiger Tallet derimod kraftigt til helt op mod det dobbelte, falder ganske vist derefter i en kortere Aarrække til de sædvanlige 30 à 35, men er i Løbet af Krigsaarene paany steget voldsomt, f. Eks. 81 i 1940 og 71 i 1941.

Og saa bestaar Nytilgangen til Studiet endda ikke udelukkende af de i Matriklen som stud. polit. straks immatrikulerede. En ikke uvæsentlig Tilgang kommer tillige dels fra dem, der ikke straks ved deres Immatrikulation vælger Studiefag, dels ogsaa ved Over-

gang fra andre Fakulteter, for Statsvidenskabens Vedkommende særlig fra Jurister og Historikere.

Det drejer sig herved for Aarene 1917—41 om et saa betydeligt Tillæg som over 50 pCt. til de Antal, der direkte fremgaar af Immatrikulationslisterne.

Lige saa lidt som den virkelige Tilgang til det statsvidenskabelige Fag umiddelbart fremgaar af Matriklen, angiver Matriklens Tal paa dem, der fra Aar til Aar fornyer deres Aarskort som stud. polit. ikke den hele Bestand af Studerende, hvorfra det aarlige Antal Eksaminer og det Antal, der fra Aar til Aar definitivt opgiver at føre Studiet igennem, i Virkeligheden hidrører. Dette kommer af, at det hyppigt forekommer, at en Student midlertidigt undlader at melde sig til Aarslisten i et, to, undertiden tre Aar, naar han ikke for at kunne indstille sig til Eksaminer eller for at kunne deltage i Kurser og Øvelser tvinges til at forny sit Aarskort. Bestanden af statsvidenskabelige Studerende har derfor i Virkeligheden i alt Fald i Aarene 1917—41 været mindst en halv Snes pCt. større end de foran efter Matriklen anførte Tal angiver.

For de forsikringsvidenskabelige Studerende er den aarlige Tilgang paa samme Maade ca. 50 pCt. større og den virkelige Bestand ca. 10 pCt. større.

Ved 50-Aarets Udløb kommer man herved op paa et Studentertal tæt ved de 500. For at sammenligne dette med Tallet ved Laboratoriets Oprettelse har jeg forsøgt en Beregning. Da man som nævnt dengang ingen Matrikel besad, maa denne Beregning gaa ud fra det eneste, der foreligger, nemlig den aarlige Mængde af Kandidater.

Forsøger man imidlertid for den Aarrække, hvor baade Bestandens Størrelse og Kandidattallet foreligger, fra Aar til Aar at oprette en nogenlunde simpel Forbindelse ved et Korrelationskema, bliver Resultatet lidet opmuntrende. Som Følge af de stærke Svingninger i den aarlige Tilgang til Studiet netop i den sidste Del af 50-Aaret, bliver Bestandens Fordeling efter akademisk Alder ogsaa underkastet saa betydelige Svingninger, at en simpel Relation mellem det aarlige Kandidattal og den samlede, samtidige Bestand vanskeligt kan komme i Stand. Iøvrigt har disse Svingninger i Aldersfordelingen desuden medført stærkt skiftende Krav til Laboratoriet. Af de lidt ældre Protokoller vedrørende Deltagelsen i Øvelserne fremgaar, at disse som Regel frekventeredes af 15 à 20 Deltagere. Da den stærke Tilgang i Begyndelsen af 1930'erne havde naaet »Laboratoriealderen«, var Antallet af

Deltagere paa et enkelt Tidspunkt oppe paa over 60 og efter at det i de seneste Aar har ligget paa 30 à 40 aarlig, kan der efter de sidste Aars store Tilgang ventes en ny Bølge inden faa Aar.

Hvis man i Stedet for at gaa den lige nævnte Vej, gør den Antagelse, at Tilstanden omkring 1892 var mere stationær, end Tilfældet paa det seneste har været, og beregner en gennemsnitlig Studietid for dem, der blev Kandidater i Aarene omkring Laboratoriets Oprettelse, finder man herfor godt $5\frac{1}{2}$ Aar og et gennemsnitlig aarlig Kandidattal paa 8. Hvis slet intet Frafald inden Eksamen fandt Sted, maatte hertil svare en Bestand af statsvidenskabelige Studerende paa knap 50. Regner man med et aarligt Frafald, der som nu er lidt større end Eksamensafgangen, faar man en samlet aarlig Afgang paa ca. 20, og sættes disse 20's gennemsnitlige akademiske Levetid til ca. 5 Aar, naar man op paa en Bestand paa ca. 100 i Aarene omkring 1892, opretholdt ved en aarlig Tilgang af ca. 20 nye Studenter og en aarlig Eksamensafgang paa ca. 8.

Da det vil være uoverkommeligt ved denne Lejlighed at komme nærmere ind paa Undersøgelsens Detailler¹⁾, skal jeg endnu kun anføre et Par Resultater vedrørende Afviklingen af denne voksende Bestand. De angaar dog kun den Del af denne, hvis akademiske Alder med nogenlunde Rimelighed kan fastslaas; men de, for hvem »Alderen« maa anses for uangivelig, udgør ogsaa kun ganske faa, 2 til 4 pCt. af hele Bestanden.

Ser man bort fra disse, har man i Resten en Bestand, hvis Størrelse og Aldersfordeling er fuldstændig bestemt paa ethvert Tidspunkt fra 1917 til 1941, yderligere saaledes, at man for *hver Aargang* kan angive, hvor stor en Del af Svindet der fra *Aar til Aar* skyldes dels Eksamensafgang, dels endelig Afgang som Følge af Opgivelse af Studiet uden Eksamen.

Paa Grundlag af Erfaringerne fra hvilke som helst Aar eller Grupper af saadanne kan man da ogsaa beregne Afgangsortens Form svarende til disse Erfaringer, paa samme Maade som en sædvanlig Overlevelsestavle og angive Resultatet uafhængigt af de forskellige Aldersforhold, der har været raadende i de be-

¹⁾ Undersøgelsen adskiller sig fra den i dette Tidsskrifts Aarg. 1933 offentliggjorte derved, at den kun omfatter stats- og forsikringsvidenskabelige Studenter, men paa den anden Side funderer sig paa samtlige Erfaringer om Eksamen og Afgang uden Eksamen i alle Aarene 1917—41, medens den ældre Undersøgelse baseredes paa Afløbet alene af Aargangene 1913—24.

tragtede Perioder. Dette er ogsaa nødvendigt, fordi Aldersfordelingen har været saa skiftende, at de Forskelle i Studietidernes Længde og Frafaldets Omfang, man søger, ellers vilde kunne skjules af de Forstyrrelser, som Uroen i Bestanden vilde medføre i ganske elementært beregnede Gennemsnit.

Deler man nu de foreliggende Iagttagelser f. Eks. i 4 Seksaars-Perioder, finder man for den første (1917—23) og den sidste (1935—41) af disse følgende Tabeller, der angiver, hvor mange af 1000 samtidigt begyndende statsvidenskabelige Studenter, der er tilbage efter 1, 2, 3 . . . . Aars Forløb. Tillige er anført, hvor stor en Del af hvert Aars Afgang, der skyldes »Frafald« og Afgang ved Eksamen:

Aar	1917—23			1935—41		
	Overlevende	Dekrement ved Frafald	ved Eksam.	Overlevende	Dekrement ved Frafald	ved Eksam.
0.	1000	204	—	1000	159	—
1.	796	114	—	841	108	—
2.	682	115	—	733	82	—
3.	567	48	—	651	84	—
4.	519	54	47	567	36	5
5.	418	15	167	526	7	93
6.	236	27	84	426	15	143
7.	125	4	46	268	20	67
8.	75	9	5	181	10	53
9.	61	8	15	118	4	18
10.	38	18	—	96	18	13
11.	20	10	—	65	—	11
12.	10	—	—	54	54	—
13.	0	—	—	—	—	—

Det fremgaar heraf straks, at »Dødeligheden« er faldet, d. v. s. at Aargangene nu svinder langsommere ind end tidligere.

Til nærmere Belysning heraf kan man beregne, hvor stor Bestanden pr. 1. September 1941 (416) vilde have været, hvis man tænkte sig den Tilgang, hvoraf denne Bestand faktisk er fremgaaet, underkastet den Afgang, man har fundet efter Erfaringerne 1917—23. Man finder da 337. Det er saaledes tydeligt, at ogsaa »Strækningen« af Afgangens ordenen, for en omend mindre Del er Aarsag til det større Studentertal.

Denne Forlængelse af den akademiske Levetid rammer baade dem, der fuldender Studiet med Eksamen, og dem, der forlader det uden.

Summeres de anførte Dekremitter for Frafald og Eksamensafgang, finder man heller ingen tydelig Tendens i den Procentdel, der falder fra, resp. tager Eksamen, jfr. følgende Tal for hvert af de 4 Seksaar:

	Afgang ved	
	Frafald	Eksamen
1917—23.....	64 pCt.	36 pCt.
1923—29.....	58 »	42 »
1929—35.....	62 »	38 »
1935—41.....	59 »	41 »

Opgør man derimod den samlede Tid, der hengaar inden Studenten »giver op«, resp. faar Eksamen, finder man under eet for 1000 begyndende statsvidenskabelige Studenter:

	Frafald	Eksamen
1917—23.....	1849 Aar	2206 Aar
1923—29.....	1662 »	2792 »
1929—35.....	1897 »	2471 »
1935—41.....	2040 »	2886 »

Baade af dem, der opgiver og dem, der fuldfører Studiet, »forbruges« altsaa nu mere Tid end tidligere. Spørger man her, hvor lang Tid det efter Erfaringerne fra de her betragtede Perioder tager at fuldføre Studiet med Eksamen, maa man først dekomponere de foreliggende Tidsrækker, der angiver den totale Afgang, i to Rækker, af hvilke den ene angiver, hvorledes Overlevelseskurven vilde tage sig ud, hvis intet Frafald tillige fandt Sted. Denne Kurve faar naturligvis en helt anden Form end den udekomponerede, jfr. følgende Tal for de efter Erfaringerne 1917—23 og 1935—41 saaledes beregnede »Kandidatkurver«:

Aar	1917—23	1935—41
0.....	1000	1000
1.....	1000	1000
2.....	1000	1000
3.....	1000	1000
4.....	1000	1000
5.....	903	991
6.....	530	814
7.....	373	533
8.....	198	391
9.....	184	272
10.....	131	230
11.....	90	196
12.....	—	—

Det maa være disse »Kandidatkurver«, man sædvanligvis tænker paa, naar man taler om Studietidernes Længde, og ikke de først omtalte, der viser Afgangen i det hele taget. Ogsaa her kommer »Strækningen« tydeligt til Syne, og beregner man *specielt* Middellevetiden af Kurverne for alle 4 Seksaar, faas:

	Middel- studietid	Umiddelb. beregn. gnstl. Studietid
1917—23.....	7,2 Aar	6,0 Aar
1923—29.....	7,4 »	6,4 »
1929—35.....	7,4 »	6,5 »
1935—41.....	8,5 »	6,7 »

Til Sammenligning er anført de Tal, man finder ved ganske umiddelbart at beregne Gennemsnittet af Studietiderne for dem, der er blevet Kandidater i de anførte Tidsrum. De viser omtrent samme Bevægelse som Middelstudietiderne, fordi der her er anvendt en Inddeling i længere Perioder (à 6 Aar) i en Aarrække, hvor Studentertallet i det væsentlige har været voksende *i dem alle*; benyttedes kortere Perioder (f. Eks. Enkeltaar), vilde Ændringer i Tilgangen og i Frafaldet kunne paavirke disse raa Gennemsnit temmeligt uberegneligt. At de stadig er mindre end Middelstudietiderne beror dog paa, at Bestanden i det væsentlige har været voksende fra 1917 til 1941; den bestaar derfor af relativt flere unge, end hvis Tilgangen havde været mere konstant. Det ses altsaa, at Studietiderne har været ikke uvæsentligt længere og stærkere voksende, end man sædvanligt forestiller sig.

Denne lille Ekskursion ind paa Befolkningskinetikens Omraade har jeg ikke blot ønsket at foretage, fordi det i Realiteten drejede sig om en Sag, der er af Betydning for Studieforholdene her ved Laboratoriet, men ogsaa for at give en Prøve paa, hvad der med Tiden vil kunne faas ud af det almindelige Studenterkartotek, der nu omsider er ved at blive skabt for samtlige Studerende her ved Universitetet. Dette Kartotek vil, naar det engang bliver funktionsdygtigt, kunne benyttes til at kaste Lys over mange Spørgsmaal, der endnu henligger i det uklare, og derved yde sit Bidrag til disse Spørgsmaals rette Løsning i Praksis, netop en af de væsentligste Opgaver for Statistiken.

H. Cl. Nybølle.